

De vrouwelijke tandarts: een andere benadering*

G.J. van Wiggen

Inleiding

Na het lezen en het enige malen herlezen is me niet duidelijk geworden wat de auteur met dit artikel beoogt. Is het een kruistocht tegen de, in moderne ogen vrouwonvriendelijke, paternalistische tandmeesters van het Nederlandsch Tandheelkundig Genootschap? Is het bedoeld als een beroeps-sociologische verhandeling over de integratie van de vrouwelijke tandmeesters binnen deze beroepsgroep rond de vorige eeuwwisseling? Of is het een historisch exposé over een episode in de geschiedenis van het tandheelkundig beroep en het Tandheelkundig Genootschap?

Als het eerste het geval is, dan meen ik dat het NTVT niet de meest voor de hand liggende plaats voor publicatie zou zijn. Als sociologisch betoog mist dit artikel de samenhang tussen het beschrevene en de context waarin deze feiten zich hebben voorgedaan. Als historisch exposé, waarvoor het vorenstaande evenzo geldt, heeft dit artikel daarbij nog het manco dat er slechts van secundaire of tertiaire bronnen gebruik wordt gemaakt. Een uitzondering hierop zijn de geschriften van Van der Hoeven en Witthaus. Ook gaat het artikel van onjuiste premissen uit en hieruit worden mijns inziens verkeerde gevolgtrekkingen gemaakt en worden feitelijke onjuistheden gepresenteerd.

De onderkop en het citaat uit de grondwet van 1883, waarmee het artikel opent, geven blijk van onbegrip van de situatie waarin de tandheelkunde ongeveer een eeuw geleden verkeerde. Uit een incident wordt, onbewezen, een stelling geëxtrapoleerd en uit het citaat zou kunnen worden afgeleid dat een inzicht uit 1883 als maatstaf zou mogen dienen voor een gebeurtenis van ongeveer een eeuw eerder. Een onzuivere manier van redeneren in een historisch artikel.

Omdat het een sisyfusarbeid zou zijn om alle grote en kleine onjuistheden te weerleggen, komt het mij zinniger voor om in kort bestek voornamelijk historisch, maar daarnaast zeker ook beroeps-sociologisch, de rol van de vrouw in de tandheelkunde omstreeks de vorige eeuwwisseling te schetsen. Door deze vorm te geven aan mijn ernstige bezwaren tegen het artikel van Bol, acht ik mij tevens ontslagen van de taak dit puntsgewijs te bespreken.

De tandheelkunde rond de eeuwwisseling

Om de gebeurtenissen die in het artikel van Bol worden beschreven te kunnen begrijpen is het noodzakelijk om enige achtergrondinformatie te hebben betreffende de geschiedenis van de Nederlandse tandheelkunde als beroep.

In de eerste helft van de negentiende eeuw was de

tandheelkunde in Nederland voor een belangrijk deel een familieaangelegenheid van een klein aantal, meest joodse families (Van Cittert-Eymers, 1977; Van Lieburg, 1991). Ook vrouwen uit deze families beoefenden daadwerkelijk de tandheelkunde. Het is dan ook niet aanneemelijk te achten dat in deze constellatie vrouwen gediscrimineerd zouden worden, anders dan op een wijze die in die tijd en in die kringen voor alle vrouwen gold. Het is heel goed mogelijk dat we een dergelijke bejegening tegenwoordig zouden afwijzen, maar dat is binnen het bestek van een historisch artikel niet relevant.

Om redenen die buiten de opzet van dit geschrift vallen, maar die uitgebreid zijn behandeld in het boek 'In meer eerbare banen' (Van Wiggen, 1987), wordt de bevoegdheid tot beoefening van de tandheelkunde in het midden van de vorige eeuw door de wetgever weggehaald bij de tandmeesters en toegewezen aan de universitair opgeleide medici. Deze regeling wordt in 1876 teruggedraaid en er komt weer een mogelijkheid tot het afleggen van tandmeestersexamens waardoor de bevoegdheid tot het beoefenen van de tandheelkunde wordt verkregen. Zodra deze mogelijkheid werd geboden, zijn er vrouwen geweest die dit examen met goed gevolg hebben afgelegd. Zodoende praktiseerden er in 1898 zeventien en geen twintig vrouwelijke tandmeesters (Nederlandsch Tandheelkundig Genootschap Bestuurs- en Ledenlijst, 1899). Daarnaast was er nog een aantal vrouwen dat wel de bevoegdheid had verkregen maar in de praktijk daar geen gebruik van maakte, zoals bijvoorbeeld de Arnhemse gezusters Riemer. In het Verslag aan den Koning van de Bevindingen en Handelingen van het Geneeskundig Staatstoezicht van de betrokken jaren zijn de persoonsgegevens van de geslaagde kandidaten te vinden. Nergens is mij gebleken dat er in deze periode sprake was van verschillende behandeling op grond van geslacht. Wel had de tandheelkunde af te rekenen met een probleem waarmee meer beroepen in de negentiende eeuw werden geconfronteerd; de strijd om het gebied en de strijd om de eigen identiteit. De strijd om de stap te maken van handwerk naar professie. Vroedvrouwen, ingenieurs, dierenartsen, tandartsen en fysiotherapeuten hebben hiermee te maken gehad. In de beroeps-sociologie en in de medische historie van de vorige eeuw zijn dit frequent terugkerende thema's die daar in den brede zijn en worden uitgewerkt (Freidson, 1970; Mok, 1973; Offringa, 1983; Ackerknecht 1977).

De rol van het Nederlandsch Tandheelkundig Genootschap

De positie van het tandheelkundig beroep gedurende

Samenvatting

Trefwoorden:

- Vrouwelijke tandartsen
- Emancipatiestrijd
- Tandheelkundige geschiedenis

* Een commentaar op het artikel 'De geschiktheid der vrouw' van P. Bol (Ned Tijdschr Tandheelkd 1998; 105: 397-400).

Datum acceptatie:

16 februari 1999.

Adres:

Dr. G.J. van Wiggen
Laan van Klarenbeek 137
6824 JP Arnhem

het laatste kwart van de vorige eeuw kan als volgt kort worden samengevat: er bestond nog geen structuur. Nederlandstalige beroepsliteratuur en een representatieve beroepsorganisatie waren er nog niet, evenmin als een goede opleiding.

Dentz c.s. gaven vanaf 1878 een aanzet tot het ontstaan van het onderwijs in de tandheelkunde, maar het zou nog tot 1913 duren voor er een naar huidige inzichten HBO-achtige opleiding ontstond. De universitaire status werd pas in 1948 bereikt. Ook kan er vanaf 1913 pas met recht gesproken worden van 'tandarts'. Voor die tijd kon er alleen worden gesproken van 'tandmeester'. Aan het eind van de vorige eeuw bestond er nog geen beroepsvereniging die met recht en rede namens de gehele professie kon spreken. In de twee toen bestaande verenigingen, de Nederlandse Tandmeesters Vereniging en het Nederlandsch Tandheelkundig Genootschap, was minder dan de helft van de tandmeesters georganiseerd.

De Nederlandsche Tandmeesters Vereniging had voornamelijk de materiële belangenbehartiging ten doel. De kern van deze vereniging werd gevormd door voornamelijk Amsterdamse tandmeesters. Daar tegenover stond het meer Utrechts georiënteerde Nederlandsch Tandheelkundig Genootschap dat zijn leden voornamelijk recruteerde uit onderwijskringen, Nederlandse tandmeesters met een buitenlandse (meestal Amerikaanse) opleiding en uit de leden van de (Staats)examencommissies. Het Genootschap, dat overigens eind 1897 34 leden telde (Tandheelkundig Jaarboekje, 1899) en geen zeventien, stond de wetenschappelijke en maatschappelijke ontwikkeling van de tandheelkunde voor. Voor meer uitgebreide informatie over dit onderwerp verwijs ik kortheidshalve naar artikelen die in het *Nederlands Tijdschrift voor Tandheelkunde* gepubliceerd zijn (Van Wiggen 1985 en 1991).

Tijdens de laatste decennia van de vorige en de eerste decennia van deze eeuw woedde er een heftige competentiestrijd waar de tandmeesters direct mee te maken hadden. Hun werkgebied werd van twee kanten aangevallen. Aan de ene kant waren er de medici die vonden dat de tandheelkunde als een onderdeel van de geneeskunde moest worden beschouwd dat exclusief aan de artsen toekwam. Aan de andere kant waren er de tandtechnici die, gesteund door een deel van de volksvertegenwoordiging, van mening waren dat het maken van kunstgebitten – hetgeen zeker destijds een zeer belangrijk gedeelte van de werkzaamheden van de tandmeester uitmaakte – beschouwd moest worden als een leverantie van een hulpmiddel en niet als een medisch-tandheelkundige behandeling die voorbehouden moest worden aan tandmeesters. Het is amusant te zien dat deze strijd een eeuw later nog steeds met de zelfde argumenten wordt gevoerd en mogelijksterwijs nog steeds niet tot een einde is gebracht; maar dit terzijde.

Om de zaak nog ingewikkelder te maken bestond er binnen de tandheelkunde nog de differentiatie van degenen die voor 1865 hun bevoegdheid hadden verkregen, degenen die na 1876 in Nederland hun bevoegdheid hadden verkregen, de in het buitenland opgeleiden en de artsen die zich in het bijzonder op de

tandheelkunde toelieden en die omstreeks 1900 als 'mondarts' in de openbaarheid traden. Al deze groeperingen hadden uiteenlopende belangen. Binnen dit spel van krachten waarin de tandheelkunde probeerde de sprong te maken van handwerk naar gerespecteerde professie, hetgeen status, invloed en aanzien met zich mee zou brengen, probeerde het Genootschap dit te bereiken door aan haar eigen leden zo hoog mogelijke eisen te stellen op het gebied van opleiding, wetenschap, beroepsbeoefening en professionele standaard (Van Wiggen 1985).

De notulen van het genootschap, die eerst afzonderlijk in druk verschenen onder de titel 'Handelingen' (1896), en later vanaf 1901 in extenso werden opgenomen in het *Tijdschrift voor Tandheelkunde* zoals het *Nederlands Tijdschrift voor Tandheelkunde* destijds heette, geven hiervan een zeer duidelijk en naar mijn mening niet mis te verstaan beeld. Het Genootschap probeerde voor de tandheelkunde een plaats te bevechten naast de geneeskunde. De toenmalige coryfeeën van de Nederlandse tandheelkunde, waartoe zeker ook Witthaus en Van der Hoeven gerekend dienen te worden, streefden er naar de tandheelkunde in "meer eerbare banen te brengen" zoals Dentz het in 1902 uitdrukte (Dentz, 1914). Zij probeerden daarom aansluiting bij en erkenning van het bestaande establishment op medisch en op onderwijsgebied te krijgen. Het is naar mijn mening niet verwonderlijk dat zij daarom het idioom, de toonzetting en het gedachtegoed gebruikten dat door dit establishment werd gehanteerd en dat door Bol kennelijk zo hartgrondig wordt verfoeid.

In 1899 komt de hiervoor geschetste ontwikkeling in aanraking, of zo men wil in conflict, met een ander van oorsprong negentiende-eeuws fenomeen: de vrouwenbeweging. Dit was een ontwikkeling die haar oorsprong vond in de Franse Revolutie, maar die eerst goed op gang kwam na de eerste Woman's Rights Convention die in 1849 in Seneca Falls (New York) werd gehouden. Tegenwoordig wordt dit beschouwd als het begin van de zogenaamde eerste feministische golf (Trevor Lloyd, 1970). De mededeling van Bol als zou deze beweging van rond de eeuwwisseling dateren moet dus als onjuist worden aangemerkt.

Er ontstonden vanaf het midden van de vorige eeuw in Frankrijk, Engeland en in de VS bewegingen voor het verkrijgen van vrouwenkiesrecht. In 1897 kreeg deze beweging in Engeland een structuur door de oprichting van de eerste organisatie voor vrouwenkiesrecht, waaraan de namen van moeder en dochter Fawcett en de familie Pankhurst onlosmakelijk verbonden zijn. Deze feministische bewegingen, ook bekend als de suffragettes, waren evenwel in die tijd maatschappelijk niet onomstreden.

Hoewel het omstreeks de eeuwwisseling tot excessievere uitingen kwam, zijn er parallellen te trekken met de acceptatie van de uitingen van de tweede feministische golf zoals 'Dolle Mina', 'Wij vrouwen eisen', 'Baas in eigen buik', 'De bonte was', 'Man-Vrouw-Maatschappij', en 'Roos Vrouwen'. Deze groeperingen waren in de jaren zestig en zeventig van deze eeuw ook

niet maatschappelijk onomstreden en hebben in hun tijd hun positie moeten bevechten.

Na deze korte feministische excursie is het, hoop ik, verklaarbaar dat een organisatie als het Nederlandsch Tandheelkundig Genootschap, dat zo duidelijk aansluiting zocht bij het toen heersende establishment zich verre wilde houden van tendensen en stromingen die de kern van datzelfde establishment wilden aantasten. Het zou onlogisch zijn om te veronderstellen dat het Genootschap zijn eigen doelstellingen in gevaar zou brengen door zich in te laten met een zeer controversiële stroming die in die tijd zeer omstreden was. Hiermee wordt overigens geen waardeoordeel over deze tegenover elkaar staande partijen gegeven.

De loop der geschiedenis heeft een zodanige wending heeft genomen dat, naar huidige maatstaven gemeten, er tijdens de gebeurtenissen waarvan hier sprake is, in 1999 acties zijn ondernomen die nu dubieus of verkeerd kunnen worden genoemd. Daarbij zijn bewoordingen gebruikt die naar de maatstaven van 1998 in sommige kringen als politiek, maatschappelijk en emancipatoir hoogst incorrect gelden. Dit rechtvaardigt echter nog niet de beschuldiging of de suggestie als zouden de hoofdrolspelers in dit conflict, zich schuldig hebben gemaakt aan een (proto)fascistoïde houding of onder invloed hebben gestaan van voorlopers of grondleggers van het fascisme, nog daargelaten dat de bewijsvoering hiervoor onvoldoende is onderbouwd.

De auteur van het hier door mij bekritiseerde artikel acht de gang van zaken in 1898 onacceptabel, hetgeen uiteraard zijn goed recht is, maar ik hoop te hebben aangetoond dat de houding van de tandmeesters van een eeuw geleden wel begrijpelijk en verklaarbaar is. Ook hoop ik duidelijk te hebben gemaakt dat een gelijkschakeling van artsen en tandartsen, zoals door Bol bijvoorbeeld in de eerste regel van punt 5 gebeurt, incorrect is. Deze twee beroepsgroepen

hadden immers tegengestelde belangen en een geheel verschillende status. Bovendien voerden zij onderling een territoriale strijd. Voorbeelden uit de medische hoek over de positie van vrouwen mogen dus niet zonder nadere uitleg voor de tandheelkunde geldig worden verklaard.

Literatuur

- ACKERKNECHT EH. Five made it, one not. The rise of medical craftsmen to academic status during the 19th century. *Clio Medica* 1977; 12: 255-267.
- CITTERS-EYMERS JG VAN. De familie Dentz en de tandheelkunde, hoofdzakelijk te Utrecht. In: Maar FER de et al. Van tandmeesters en tandartsen. Utrecht: Stichting honderd jaar tandheelkundig onderwijs, 1977.
- DENTZ TH. Herinneringen. *Tijdschr Tandheelkd* 1914; 21: 109-115.
- FREIDSON E. Profession of Medicine: a study of the sociology of applied knowledge. New York: [s.n.], 1970.
- LIEBURG MJ VAN. Het tandheelkundig beroep in Nederland voor 1865. *Ned Tijdschr Tandheelkd* 1991; 99: 271-277.
- MOK AL. Beroepen in actie. Meppel: Boom, 1973.
- NEDERLANDSCH TANDHEELKUNDIG GENOOTSCHAP. Handelingen van het Nederlandsch Tandheelkundig Genootschap, serie I-V. Utrecht: Beijers, 1896-1910.
- NEDERLANDSCH TANDHEELKUNDIG GENOOTSCHAP BESTUURS- EN LEDENLIJST. Naam-en adreslijst van Nederland gevestigde Tandartsen. In: *Tandheelkundig Jaarboekje* uitgegeven vanwege 'John Tomes', vereniging van Candidaat-Tandartsen aan het Tandheelkundig Instituut der Rijksuniversiteit te Utrecht. Haarlem: Coebergh, 1899.
- OFFRINGA C. Arts Veterinaria: Ambacht, professie, beroep. *Tijdschr voor Geschiedenis* 1983; 96: 407-432.
- TREVOR LLOYD. Vrouwen in opstand (vert. van Suffragettes International. Toronto, 1968) Leiden: Sijthoff, 1970.
- VERSLAG AAN DEN KONING VAN DE BEVINDINGEN VAN HANDELINGEN VAN HET GENEESKUNDIG STAATSTOEZIGT (onder verschillende titels), 1867-1905.
- WIGGEN GJ VAN. De rol van het eerste- en tweede Nederlandsch Congres. *Ned Tijdschr Tandheelkd* 1985; 92: 180-183; 224-228.
- WIGGEN GJ VAN. In meer eerbare banen. De ontwikkeling van het tandheelkundig beroep in de periode 1865-1940. Amsterdam: Rodopi, 1987.
- WIGGEN GJ VAN. Het Nederlandsch Tandheelkundig Genootschap. *Ned Tijdschr Tandheelkd* 1991; 98: 287-293.